

<http://dx.doi.org/10.16926/p.2025.34.19>

Paulina BOBAK

<https://orcid.org/0009-0004-4909-1318>

Szkoła Doktorska Uniwersytetu Jana Długosza w Częstochowie

paulina.bobak@doktorant.uj.edu.pl

**Recenzja monografii naukowej Barbary
Kwiatkowskiej-Tybulewicz *Wychowawcze aspekty
sztuki współczesnej. Z perspektywy pedagogiki
krytycznej*, Wydawnictwo Uniwersytetu
Warszawskiego, Warszawa 2016**

Streszczenie

Artykuł stanowi recenzję monografii naukowej Barbary Kwiatkowskiej-Tybulewicz pt. *Wychowawcze aspekty sztuki współczesnej. Z perspektywy pedagogiki krytycznej* (Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2016). Publikacja ta wnosi istotny wkład w rozwój badań nad edukacją estetyczną oraz relacjami między sztuką współczesną a pedagogiką.

Autorka podejmuje próbę ukazania, w jaki sposób sztuka może pełnić funkcję wychowawczą, stając się narzędziem krytycznego oglądu rzeczywistości. Podkreśla również jej znaczenie w procesie kształtowania wrażliwości, postawy tolerancji, otwartości na odmienność oraz zdolności do refleksji i krytycznego myślenia. Analizując z perspektywy pedagogiki krytycznej realizacje polskich artystów powstałe po 1989 roku, Kwiatkowska-Tybulewicz koncentruje się nie tylko na ich wymiarze estetycznym, lecz przede wszystkim na potencjale edukacyjnym. Przekonująco dowodzi, że sztuka współczesna i pedagogika mogą współtworzyć przestrzeń sprzyjającą formowaniu społeczeństwa demokratycznego i otwartego na różnorodność.

Recenzent uznaje monografię za dzieło znaczące i wartościowe. Oryginalność ujęcia, przejrzysta struktura oraz wysoki poziom merytoryczny sprawiają, że publikacja zasługuje na trwałe miejsce w dorobku XXI-wiecznej refleksji nad integracją współczesnej twórczości z procesem dydaktycznym. Książka adresowana jest zarówno do pedagogów i badaczy kultury, jak i artystów zainteresowanych związkami między sztuką i edukacją.

Słowa kluczowe: recenzja, sztuka współczesna, pedagogika krytyczna.

Recenzowana monografia autorstwa Barbary Kwiatkowskiej-Tybulowicz pt. *Wychowawcze aspekty sztuki współczesnej. Z perspektywy pedagogiki krytycznej* stanowi istotny wkład w rozwój badań nad edukacją estetyczną oraz relacjami między sztuką współczesną a pedagogiką. Publikacja została wydana w 2016 roku przez Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, liczy 288 stron i obejmuje wstęp, trzy rozbudowane rozdziały (z których rozdział drugi jest najbardziej obszerny), zakończenie, a także imponujący wykaz 171 pozycji bibliograficznych.

Celem monografii jest ukazanie, w jaki sposób sztuka współczesna może pełnić funkcję wychowawczą jako narzędzie krytycznego oglądu rzeczywistości i stanowić istotne wsparcie dla pedagogiki w kształtowaniu wrażliwości, postawy tolerancji i otwartości na odmienność, oraz zdolności do refleksji i krytycznego myślenia. Autorka analizuje współczesne realizacje polskich artystów powstałe po roku 1989 z perspektywy pedagogiki krytycznej, koncentrując się nie tylko na ich aspektach estetycznych, lecz przede wszystkim na potencjale edukacyjnym.

W części wprowadzającej omówiony zostaje rozwój idei wychowania estetycznego – od starożytności, przez myśl Friedricha Schillera (*Listy o estetycznym wychowaniu człowieka*), aż po ujęcia współczesne. Kwiatkowska-Tybulowicz zaznacza, że choć początkowo pojęcie to miało charakter elitarystyczny, to od drugiej połowy XX wieku coraz częściej dostrzegano w sztuce dostępne narzędzie o szerokich możliwościach twórczych i dydaktycznych. Następnie przedstawia ewolucję teorii wychowania estetycznego na gruncie polskiej pedagogiki – od prekursorów myślenia pedagogicznego pomiędzy sztuką a wychowaniem, Janiny Mortkowicz i Stefana Szumana, przez interdyscyplinarną koncepcję wychowania przez sztukę autorstwa Ireny Wojnar i Bogdana Suchodolskiego, aż po współczesne refleksje Krystyny Pankowskiej. Zasadniczym pytaniem, jakie formułuje autorka, jest to, czy i jak sztuka współczesna – wykraczająca poza tradycyjne pojęcie piękna i dotychczasowe teorie wychowania estetycznego – może spełniać funkcje wychowawcze w dynamicznie zmieniającym się świecie.

W rozdziale pierwszym badaczka omawia znaczenie pojęcia „sztuka współczesna”, ze szczególnym uwzględnieniem zmian po roku 1989 oraz roli sztuki krytycznej, która otwarcie podważa obowiązujące normy społeczne i kulturowe. Akcentuje znaczenie otwartości jako kluczowej cechy dzieł artystycznych, mającej również fundamentalne znaczenie w praktyce pedagogicznej. Ponadto zwraca uwagę na to, że obecność sztuki w przestrzeni publicznej i mediach wzmacnia jej wartość dydaktyczną. Cytując Alicję Żebrowską, twórczyni monografii wskazuje, że każda „dobra sztuka” niesie w sobie pierwiastek krytyczny, ponieważ „odbiega od przeciętnego odbioru rzeczywistości i tym samym jest tego odbioru krytyką” (Dziamski, 2009, s. 49). Omawia również znaczenie demokracji, funkcję twórcy we współczesnym świecie oraz formułuje pytania klu-

czowe dla dalszych analiz: jakie jest współczesne polskie społeczeństwo i jak budować relacje między sztuką a edukacją.

W części analitycznej (rozdział 2) Barbara Kwiatkowska-Tybulewicz wnikliwie przygląda się różnorodnym pod względem treści i formy propozycjom artystów współczesnych i porządkuje je według pięciu podstawowych pojęć: 1) Relacja z Innym; 2) Urabianie ciała i umysłu – rodzajowa socjalizacja; 3) W świecie kobiet; 4) Od przeszłości do przyszłości; 5) How culture works? Analizy te, wzbogacone wieloaspektowymi wypowiedziami artystów, krytyków sztuki oraz pedagogów, ukazują, że sztuka współczesna często odbiega od oczekiwań dydaktyków przywiązanych do tradycyjnych kanonów poprzednich epok i staje się ważnym partnerem dla pedagogiki. Aktywnie uczestniczy w dialogu na temat kluczowych problemów współczesnego świata (globalizacji, migracji, dialogu międzykulturowego i międzypokoleniowego, ekologii, historii czy otwartości na „inność”) oraz kondycji ludzkiej, tożsamości i wyborów moralnych człowieka.

Poruszając się na granicy tego, co estetyczne i anestetyczne, symboliczne i niesymbolizowane, znane i nieznanie, oswojone i nieoswojone – współcześni artyści właśnie takim działaniem zmuszają widza do refleksji, rozbijają uśpioną świadomość, przełamują za-trzaśniętych w dydaktyce edukacji artystycznej i nawykach odbiorców (Kwiatkowska-Tybulewicz, 2016, s. 16).

W trzecim rozdziale autorka podejmuje istotny wątek znaczenia roli współczesnego artysty jako ambasadora sztuki, nawiązując do klasycznej koncepcji Stefana Szumana, którą rozwija i adaptuje do współczesnych realiów. Trafnie rozróżnia dwa komplementarne aspekty popularyzacji sztuki – jej fizyczne udostępnianie oraz uprzystępnianie, rozumiane jako budzenie zainteresowania dziełem i kształtowanie zdolności do dialogu z nim. To ujęcie pozwala spojrzeć na artystę nie tylko jako twórcę, ale przede wszystkim jako aktywnego mediatora między światem sztuki a codziennością. Warto podkreślić, że zaproponowana w monografii trójstopniowa charakterystyka działalności artysty: 1) Wprowadzenie dzieła w przestrzeń publiczną; 2) Aktywizacja społeczności lokalnej; 3) Przybliżanie i „tłumaczenie” języka sztuki współczesnej – stanowi nie tylko czytelne uporządkowanie materiału, ale także dobrze ilustruje sposób, w jaki sztuka współczesna przekracza granice tradycyjnych instytucji kultury. Kwiatkowska-Tybulewicz skutecznie ukazuje, że działania artystów czynią często niezrozumiały język sztuki bardziej przystępnym, a także nadają jej wymiar społecznie zaangażowany, demokratyzujący i edukacyjny. Szczególnie wartościowe jest zwrócenie uwagi na edukacyjny potencjał sztuki obecnej w przestrzeni codziennej: nie jako tła, lecz jako impulsu do refleksji i dialogu.

Zakończenie przybiera formę zwięzłą, ale cechuje je spójność i trafność podsumowania wcześniejszych analiz. Sztuka współczesna, jak wykazano w podsumowaniu, skłania odbiorcę do refleksji nad rzeczywistością, obnażając utrwalone schematy myślowe i stereotypy. Uczy krytycznego podejścia do pozornie

oczywistych faktów, rozwijając umiejętność analizy. W tym kontekście szczególnie ważna jest przywołana refleksja Roberta C. Morgana, według którego doświadczenie sztuki pozwala człowiekowi zrozumieć siebie w relacji ze światem. Myśl Morgana stanowi tu symboliczne zwiercienie rozważań autorki: „nie akademicka teoria czy krytyka kultury otworzy drzwi do przyszłości, ale doświadczenie sztuki” (Wasilewski, 2009, s. 166–167). Wnioski z zakończenia podkreślają zbieżność celów sztuki i pedagogiki, które wspólnie dążą do formowania jednostki świadomej, wrażliwej i zdolnej do odpowiedzialnego uczestnictwa w życiu społecznym. Badaczka przekonująco dowodzi, że zmiana społeczna zaczyna się od indywidualnej refleksji i zaangażowania.

Na szczególne uznanie zasługuje oryginalne połączenie perspektywy pedagogicznej i artystycznej. Kwiatkowska-Tybulewicz wykazuje, że zarówno pedagogika krytyczna, jak i sztuka współczesna mają wspólny cel: wspieranie otwartości, pobudzenia krytycznej świadomości i sprzeciwu wobec uprzedzeń, stereotypów czy narzuconych ról społecznych. W tym kontekście demokracja w wychowaniu oznacza poszanowanie odmienności poglądów, akceptację inności, gotowość uznania, że inni mogą postrzegać świat w odmienny sposób. Polskie społeczeństwo wciąż jest na etapie uczenia się demokracji jako realnie praktykowanej wartości społecznej, dlatego tak ważne jest wspieranie działań, które uczą tych postaw.

Autorka dostrzega również potrzebę redefinicji roli pedagoga – nie jako „demokratycznego sterownika” kierującego uczniami w celu osiągnięcia wytyczonych celów wychowawczych, lecz partnera w wymianie myśli, tworzącego przestrzeń dla samodzielnego myślenia i konfrontowania różnych punktów widzenia.

Praca posiada logiczną strukturę, uporządkowany układ kolejności rozdziałów i podrozdziałów. Wyróżnia ją dbałość o język, precyzyjna terminologia oraz klarowność wyводу. Sposób prowadzenia narracji autorki, choć utrzymany w stylu akademickim, pozostaje komunikatywny, co czyni publikację dostępną nie tylko dla specjalistów, lecz także osób zainteresowanych omawianą problematyką.

Reasumując, recenzowana monografia jest dziełem oryginalnym i wartościowym. Stanowi nie tylko opracowanie naukowe, lecz także praktyczny przewodnik po twórczym integrowaniu sztuki z procesem edukacyjnym. Uznać zatem należy, że monografia jest dedykowana dla pedagogów, edukatorów i badaczy kultury, artystów oraz wszystkich, którzy dostrzegają w edukacji i działalności artystycznej wspólną przestrzeń do kształtowania bardziej otwartego i demokratycznego społeczeństwa.

Bibliografia

- Dziamski, G. (2009). *Sztuka po końcu sztuki. Sztuka początku XXI wieku*. Poznań: Arsenat
- Kwiatkowska-Tybulewicz, B. (2016). *Wychowawcze aspekty sztuki współczesnej. Z perspektywy pedagogiki krytycznej*, Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego. <https://doi.org/10.31338/uw.9788323524069>.
- Wasilewski, M. (2009). *Czy sztuka jest wściekłym psem?*. Poznań: Stowarzyszenie Czasu Kultury.

Review of Barbara Kwiatkowska-Tybulewicz's scholarly monograph *Wychowawcze aspekty sztuki współczesnej. Z perspektywy pedagogiki krytycznej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2016

Abstract

This article is a review of Barbara Kwiatkowska-Tybulewicz's academic monograph entitled „Educational aspects of contemporary art. From the perspective of critical pedagogy” (University of Warsaw Press, Warsaw 2016). This publication makes a significant contribution to the development of research on aesthetic education and the relationship between contemporary art and pedagogy.

The author attempts to show how art can fulfill an educational function, becoming a tool for critically examining reality. She also emphasizes its importance in the process of shaping sensitivity, tolerance, openness to diversity, and the ability to reflect and think critically. Analyzing the works of Polish artists created after 1989 from the perspective of critical pedagogy, Kwiatkowska-Tybulewicz focuses not only on their aesthetic dimension but, above all, on their educational potential. She convincingly argues that contemporary art and pedagogy can co-create a space conducive to the formation of a democratic society open to diversity.

The reviewer considers the monograph a significant and valuable work. Its original approach, clear structure, and high level of content make it a publication worthy of a permanent place in the 21st-century reflection on the integration of contemporary art into the teaching process. The book is addressed to educators, cultural researchers, and artists interested in the relationship between art and education.

Keywords: review, contemporary art, critical pedagogy.